ИЗВЕСТИЯ

НА

ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО

КНИГА XII

BULLETIN

DE LA SOCIÉTÉ ARCHÉOLOGIQUE Á VARNA

TOME XII

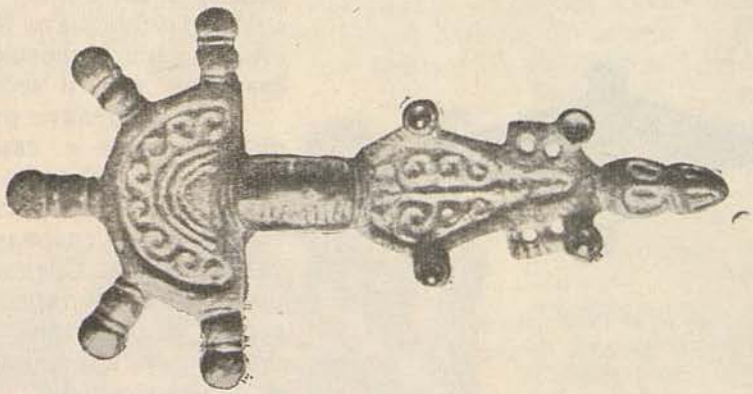
1961

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ ФИБУЛИ ВЪВ ВАРНЕНСКИЯ МУЗЕЙ

ДИМИТЪР ИЛ. ДИМИТРОВ

През юни 1958 г. при направа на изкоп за силажна яма в стопанския двор на ТКЗС в с. Войниково, Толбухински окръг, жителите на селото Куман Стоянов и Георги Петров попаднали на гроб. Според намервачите скелетът се е намирал на 1,50—1,60 м дълбочина, положен направо в земята. Ориентиран е бил изток-запад, с ръце, прибрани на гърдите. В горната лява половина на тялото (на рамото) била намерена една фибула, постъпила във Варненския музей под № III 457 (обр. 1).

Обр. 1. Фибула от Войниково
Fig. 1. Fibule de Vojnikovo

При посещението на мястото на находката се оказа, че гробът с фибулата е принадлежал към един значителен некропол, който обхваща м. „Чакъроолу", в която влизат сегашният стопански двор на ТКЗС и районът северно и източно от него. Некрополът е свързан очевидно с голямото селище, намиращо се в североизточния край на селото, около селската чешма. Над чешмата, в източна посока, личат ясно следите на четириъгълна крепост, оградена със стена от споени с червен хоросан камъни, дебела 2,70 м. Както се вижда от многобройния керамичен материал по повърхността, селището и крепостта са от римската и ранновизантийската епоха. От това време са често намираните от местните жители монети[1]. Същият терен е бил заселен и по време на Първата българска държава.

По сведения на жители на селото при изкопни работи в района на очертания по-горе некропол се срещали често гробове. В някои от тях били намирани гърнета, лампички и стъкленици. През 1953 г. в изкопа за основите на кооперативния хамбар към средата на северната стена Атанас Колев открил „гърненце с нашарени стени, пълно с пепел", вероятно погребение в славянско гърне. Тези сведения намират потвърждение в разпръснатите по повърхността фрагменти от римска предимно тънкостенна и малко славянска керамика.

От горното става ясно, че това е обикновен римско-византийски некропол, използуван и по време на ранното българско средновековие. По-особено място в него заема гробът с фибулата. Изглежда, че подобни находки не са чести за това място — никой от местните жители не помни да е намирана подобна вещ.

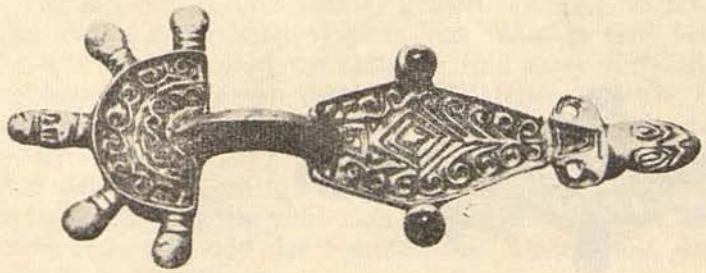
Фибулата от Войниково е от типа на ранносредновековните дъговидни фибули. Тя е излята от нечисто сребро и е позлатена по лицевата си част. Дълга е 11,2 см. Състои се

[1] Показани ни бяха монети от Константин Велики, Валенс и Юстиниян, намерени в крепостта.

от две плочки — ромбоидна върху иглодържателя (Fussplatte) и полукръгла върху спиралата (Kopfplatte). Иглата, напълно запазена, е от желязо. Двете плочки са свързани с широка дъга с релефен ръб по средата. От полукръглата плочка излизат пет „палци“ (или „лъчи“ — „палчата“ или „лъчева“ фибула). Ромбоидната плочка завършва с плоска стилизирана животинска (змийска) глава. Непосредствено над животинската глава от двете ѝ страни се намира по една силно стилизирана, бедна откъм детайлировка фигура на четириного животно, главата на което е предадена чрез кръгъл, леко изпъкнал червен алмандин.[1] По ъглите на страничните страни на ромбоидната плочка се намират два малки цилиндрични издатъка, в които е вложен по един кръгъл червен алмандин — крайно стилизиран образ на птици.[2] Двете плочки са украсени с есовиден орнамент — растителен развод, а дъгата и телата на стилизираните животински фигури — с успоредни вдлъбнати чертици. Фибула, напълно идентична на нашата, е намерена в Босна.[3] Друга, подобна на нея, произхожда от Керч.[4]

Три подобни фибули се пазят във фондовете на Варненския музей. В инвентарната книга липсват каквито и да е данни за произход и местонахождение. Според Такенберг, който в 1928 г. посетил Варненския музей, те били намерени в гробове в с. Река Девня (Марцианопол)[5]. На това съобщение изглежда трябва да се доверим, тъй като авторът е черпил по всяка вероятност сведенията си лично от уредника на музея К. Шкорпил.

Трите фибули от Река Девня (Такенберг погрешно ги смята за четири) подобно на фибулата от Войниково са излети от нечисто сребро и са позлатени. В основата на тяхната украса лежи също растителният развод, а ромбоидната плоча завършва със стилизирана животинска глава. Не липсват при тях и червените алмандини.

Обр. 2. Фибула от Река Девня
Fig. 2. Fibule de Réka Devnia

От фибулите от Марцианопол изцяло запазена е само едната от тях, инв. № III 466 (обр. 2). Дължината ѝ е 12,3 см. Полукръглата плочка е украсена с два успоредни пояса от растителен развод. Средният от петте „палци“ е запазил първоначалния си характер — стилизирана животинска глава. Дъгата, свързваща двете плочки, е с триъгълно сечение. Двойният пояс от растителен развод огражда в центъра на ромбоидната плочка троен ромб. От двете страни на плоската змийска глава, с която завършва ромбоидната плочка, се намира по един стилизиран образ на птица. По ъглите на страничните стени, както при фибулата от Войниково, стоят цилиндричните издатъци с по един червен алмандин.

Фибула, аналогична на нашата, намираме в Керч[6]. Няколко подобни фибули произхождат от Суук-су и Артекския некропол (Крим)[7], от Италия[8]. Много хубава, но малко по-различна е една фибула от Унгария[9].

Втората от девненските фибули, инв. № III 467 (обр. 3), е напълно подобна на първата. Между двете съществуват съвсем малки различия, дължащи се на не напълно точното копиране на модела от майстора. От нея липсва предната част на ромбоидната плочка.

По-различна е третата от фибулите от Река Девня, инв. № III 468 (обр. 4). За съжаление от нея е запазена само ромбоидната плочка, дълга 2,6 см. Тя е по-малка по размери от гореописаните фибули, но е с много по-изискана изработка. Излята е също от нечисто сребро. Цялата плочка е оградена с тясна, издигната с около 2 мм ивица, украсена с една

---

[1] Подобни фигурки вж. у Salin, Bernhard. — Die altgermanische Tierornamentik. Stockholm, 1935, с. 28.

[2] Salin — ц. с., с. 28; срв. също Мацулевич, Л. А. — Погребение варварского князя в Восточной Европе. Изв. ГАИМК, вып. 112, М.—Л., 1934, стр. 108.

[3] Salin — цит. съч., с. 29, фиг. 62.

[4] Мацулевич — ц. с., с. 109, обр. 24.

[5] Tackenberg K. — Germanische Funde aus Bulgarien. ИБАИ, V, 1929, с. 267.

[6] Мацулевич — ц. с., с. 108, обр. 22.

[7] Репников, Н. И. — Некоторые могильники области Крымских готов. Изв. ИАК, вып. 19, С. Петербург, 1906, табл. VI, 2 и VI, 8.

[8] Salin — ц. с., с. 30, фиг. 64.

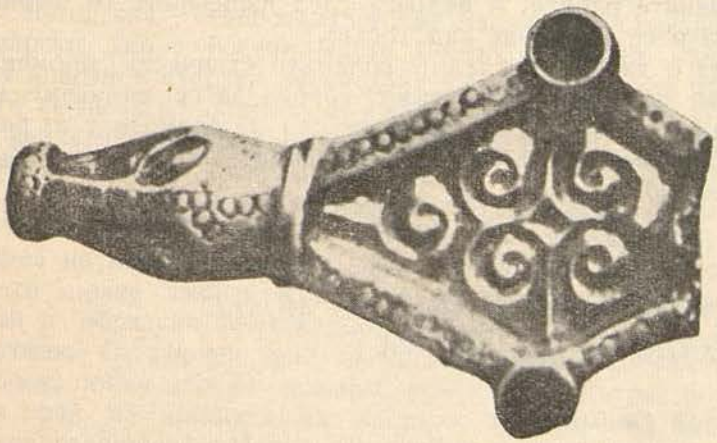
[9] Пак там, с. 30, фиг. 63.

редица от гравирани кръгчета, изпълнени с техниката ниело. Така ограденото поле е запълнено с четири волути около малък квадрат. В страничните ъгли, в специални гнезда, стоят подобни, но плоски червени алмандини, единият от които липсва. Както и при останалите фибули, краят на ромбоидната плочка завършва със стилизирана животинска (конска?) глава. Главата тук е много по-добре, почти пластично предадена. Ясно са очертани тъпата муцуна и ноздрите на животното. Челото, ноздрите и муцуната са украсени със същия орнамент от малки кръгчета. Вътрешното поле на плочката и част от муцуната на звяра, т. е. частите, които не са украсени с ниело техника, са позлатени.

Обр. 3. Фибула от Река Девня
Fig. 3. Fibule de Réka Devnia

Фибулите от този тип са добре известни. Те са разпространени в по-голямата част на Европа — от Крим до Испания.[1] Макар и не твърде често те се срещат и в България. В Софийския музей се намират три фибули от Арчар, една с неизвестно местонахождение[2] и фрагмент от една фибула от Стара Загора.[3] В музея в Стара Загора се пази друга подобна фибула.[4] Фрагменти от три фибули са открити в Троянско, сега в музея в Търново.[5] С видоизменена плочка върху спиралата са две големи сребърни фибули от римско-византийската крепост при Садовец.[6]

Обр. 4. Фибула от Река Девня
Fig. 4. Fibule de Réka Devnia

Дъговидните ранносредновековни фибули, намиращи се на една толкова пространна територия, са привлекли твърде отдавна вниманието на изследвачите. За тях е писано сравнително много.[7] Въпреки това обаче все още и досега не е окончателно разрешен въпросът за техния произход.[8] Значително по-лесно е датирането им. Различните разновидности на дъговидните фибули се срещат между V и VII в.[9] Типът, към който принадлежат фибулите от Река Девня, Войниково, Арчар и фибулата с неизвестно местонахождение от Софийския музей, се отнася към втората половина на V и първата половина на VI в.[10] Най-вероятната им дата е границата между V и VI в., която приема и Такен-

[1] За разпространението им срв. Salin, ц. с.
[2] Tackenberg — ц. с., с. 266—268, обр. 132 и 133.
[3] Werner, Joachim — Slawische Bügelfibeln des 7 Jahrhunderts. — Sonderdruck aus Reinicke Festschrift, Mainz, 1950, с. 152, табл. XXVIII, 10.
[4] Пак там, с. 155, табл. XXXI, 49.
[5] ИБАИ, XII, 1938, с. 419 и сл. Срв. също Welkow, Ivan — Völkerwanderungszeitliche Grabfunde aus Bulgarien — Germania, 26, 1942, с. 48, табл. IX, 1—3.
[6] Welkow, Iv. — Eine Gotenfestung bei Sadowetz (Nordbulgarien) — Germania, 19, 1935, с. 154, табл. XVIII, 1.
[7] Срв. Salin, ц. с.; Репников, ц. с.: Калитинский, А.— К вопросу о некоторых формах двупластинчатых фибул из России. Sem. Kondakovianum, II, 1928; Werner, ц. с.; Рыбаков, Б. А. — Древние Руси. СА, XVII, 1953, с. 23 и сл.; Рыбаков, Б. А. — Ремесло древней Руси, М. — Л., 1948, с. 46 и сл.
[8] Западните учени, на първо място германските, ги приписват на готите. Наличието на такива фибули в чисто славянски области и некрополи предизвиква справедлива критика на „готската теория" за фибулите — вж. Рыбаков — Ремесло, с. 46 и сл., Werner, ц. с.
[9] Рыбаков — Древние Руси, с. 56—59; Werner, ц. с.
[10] Рыбаков — Ремесло, с. 59, ги поставя (тип 4 на неговата таблица) в V в., а Werner, ц. с., с. 164 — в първата половина на VI в.

берг[1]. Подобна датировка не противоречи и на останалия материал от крепостта и некропола при Войниково.

Намерените досега в България дъговидни фибули са все още твърде малобройни, а и данните относно обстоятелствата на намирането им са съвършено недостатъчни, за да можем въз основа на тях да правим широки исторически изводи. Въпреки това обаче при проучването им правят впечатление някои обстоятелства. Така фибулите от типа на тези, намиращи се във Варненския музей, се намират досега в римско-византийски крепости в Северна България. В черноморските градове, намиращи се под силно елинистическо влияние, те почти не се срещат. От сравнително добре проучения късноантичен некропол на Одесос от същото време произхождат няколко десетки кръстовидни (Zwiebelknopffibeln) фибули и нито една дъговидна. Дъговидните фибули, както показва находката от Войниково, са инвентар на гробове от некропола на съответното селище. Но и в тези некрополи те са явно малобройни. Това показва, че тези, които са носели фибулите, са малцинство всред населението. Според Вернер дъговидните фибули са характерни за области, намиращи се вън от обсега на византийското културно влияние.[2] Обичаят да се носят такива фибули от народи, живеещи на север и североизток от Балканския полуостров, изглежда трябва да ни подскаже мястото, откъдето те произхождат. Едно такова предпазливо предположение не би противоречило на писмените извори, които свидетелствуват за значителни заселвания на северни „варварски" племена на мястото на силно оредялото местно тракийско население в Северна България било като колони, било като федерати.[3] При това, както разказва Синезий от Киренайка, който към 400 г. пребивавал известно време в Цариград, те запазили до голяма степен националния си костюм:[4] „Варваринът, облечен в космат кожух, предводителствува ромеите, които носят хламиди, или някой друг, който се увива в овча кожа, като я съблича, надява тога и започва да разсъждава с римските длъжностни лица за държавните работи. А веднага след излизането от курията той наново надява своята овча кожа и се надсмива над тогата."

Като имаме предвид колко трудно е да се проследят големите етнически промени, настъпили в Северна България по време на късната античност, трябва да се надяваме, че бъдещите научно документирани находки ще могат до голяма степен да спомогнат за разрешаването на тази сложна и важна проблема. Едва тогава разгледаните по-горе материали ще могат да се интерпретират правилно.

FIBULES DU DÉBUT DU MOYEN-ÂGE AU MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE DE VARNA

D. Dimitrov

RÉSUMÉ

Dans le présent article, l'auteur publie 4 fibules d'argent arquées, conservées actuellement au musée archéologique de Varna. L'une de ces fibules (fig 1) a été trouvée dans la nécropole d'une forteresse de la fin de l'antiquité, au village de Voinikovo (Dobroudja). Les trois autres fibules (fig 2—4) proviennent de tombes de l'antique Marcianopolis, aujourd'hui le village de Réka—Devnia, arr. de Varna. On trouve les fibules arquées à la fin de l'antiquité, dans une grande partie de l'Europe, de la Crimée à l'Espagne.On a découvert de pareilles fibules dans le territoire de l'antique Raciaria, aujourd'hui Artchar dans la Bulgarie du nord-ouest. Toutes ces fibules remontent au V s. et au début du VI s. Il est à remarquer, qu'en Bulgarie on découvre des fibules surtout dans la nécropole des forteresses de la fin de l'antiquité. Ceci nous permet de supposer qu'elles appartiennent à des tribus nordiques qui ont émigré dans les régions frontières de l'empire comme soldats ou fédérés. Ces trouvailles et surtout des études systématiques futures de cette époque permettront de vérifier cette supposition et d'éclaircir quelques questions sur les changements éthniques dans la Bulgarie septentrionale pendant la fin de l'antiquité.

[1] Tackenberg, ц. с., с. 266.
[2] Werner, ц. с., с. 169.
[3] Велков, Велизар — Градът в Тракия и Дакия през късната античност, София, 1959, с. 232 и сл., особ. 235, и цит. литер.
[4] Мацулевич, ц. с., с. 90.